

Ahmad Azzam

Intervju och text av Mustafa Can

Ahmad Azzam. Fotograf: Anders Hansson

Alla sa det: ”Du kommer att drabbas av en fruktansvärd kulturchock. I Sverige är människorna fredliga men inte speciellt sociala och gästvänliga. Och det är tyst, mörkt och kallt tio månader om året.”

- Vilken jävla kulturchock snackade de om egentligen?

Den 36-årige palestinsk-syriske fristadsstipendiaten Ahmad Azzam gestikulerar så ivrigt att den sirligt smyckade arabiska kaffekannen framför honom nästan åker i golvet. Han fångar kannan och håller upp det sista i koppen, tar en slurk, ber servitören om mer kaffe, lutar sig över bordet och fortsätter:

- Årstiden, kylan – åh, jag hoppas snön faller snart – mörkret och blåsten passar min personlighet. Är vädret vackert kan jag knappt skriva en rad, då läser jag mest. Och de gator och stadsdelar i Göteborg som är stenbelagda påminner mig om Gamla stan i Damaskus. Jag har bara bott här i fyrtio dagar men känner mig redan hemma.

Han tittar ut genom fönstret, ljuset från neonskyltarna och bilarnas strålkastare bildar färgrika mönster i duggregnet som faller på gatan. Trots att klockan bara är två på eftermiddagen är det som om kvällen redan fallit; det är milt, men grått och mörkt.

Ahmad föreslog att vi skulle ses på konstkaféet Mosaik i Majorna. Det första orientaliska stället han fann i Göteborg. Ägaren är också konstnär, fotograf, och syrisk palestiniern som bodde i samma flyktingläger, Yarmuk, som Ahmad i Damaskus. Detta skulle kunna vara ett kafé i den syrisk huvudstaden: små låga bord, kopparhantverk, oljelampor, orientaliska mattor på både golv och väggar, färgrik mosaik här och var, hamrade runda plåtbrickor att ställa faten med allehanda arabiska smårätter på.

- Även om jag gillar vädret kan det vara vanskligt att hamna i en ny stad i ett nytt land. Kaféet är som ett vardagsrum där de flesta är arabisktalande, det blir lättare att bygga relationer till sin nya stad. Utan människor blir man alienerad.

Exil, flykt och främlingskap är teman som ska komma att prägla stora delar av vårt samtal. Och samtalar gör Ahmad gärna. Han svarar sällan direkt på mina frågor, utvecklingarna är många och långa. Ibland lägger han in ett ”lyssna, så här ligger det till egentligen” eller ”för att kunna svara på den frågan måste jag berätta om det här och det där”.

I essän ”Biografin som aldrig börjar” skildrar Ahmad Azzam uppväxten i Damaskus, vad det innebär att tillhöra den palestinska diasporan, som har hem i många länder men med kollektivt lagrad känsla av hemlöshet. Majoriteten av Damaskus palestinier bor i flyktingläger, men hans 11-mannafamilj levde i ett ordinärt syriskt kvarter. Pappan var advokat och modern matematiklärare.

- Vårt hus blev ett sorts riktmärke, folk kunde säga ”bortom det palestinska huset” eller ”hitom det palestinska huset”. I kvarteret var vi ”palestinierna” trots att jag och mina syskon föddes där. Besökte vi släktingar i lägret Yarmuk – flera hundratusen människor på en enda kvadratkilometer i en fattig och våldsam miljö – var vi ”syrierna”. Vi var inte präglade av det hårda lägerlivet och talade en annan dialekt. Men när jag var 28 år flyttade jag till lägret. Trots misären och trångboddheten upplevde jag livet där som mer autentiskt. Politiskt

och konstnärligt är Yarmuk kanske palestiniernas viktigaste plats. Kulturen där är inte bara ett nöjsamt tidsfördriv. Poesin, romankonsten, filmen, teatern, måleriet, dansen vibrerar. Och...

Jag avbryter Ahmad, säger att jag behöver en viss kronologi för att hänga med de i snabba utvecklingarna, förstå vad och vem han var och varför innan han landade i Göteborg.

Han ler och riktar pekfingrarna mot huvudet, som för att säga att mycket händer däruppe. Samtidigt.

- Tillhör man diasporan blir bildningen och utbildningen extremt. Självklart när jag och många andra palestinier ännu drömmer om ett självständigt Palestina, som kommer att behöva inte bara skickliga hantverkare och akademiker utan även konstnärer. Jag skrev min första dikt när jag var tio år, men i min familj sågs konsten som tidsfördriv. Man ska helst bli advokat, läkare eller ingenjör, vilket jag inte ville. Därför pluggade jag sociologi på universitet i Damaskus.

Först när Ahmad reste runt i Syrien som social fältassistent blev han medveten om vilket land han egentligen levde i. Fattigdomen, den sociala utsattheten, de striktare könsrollerna, den extrema korrruptionen... Nu var inte tid att drömma och reflektera över existentiella frågor om vem man är, varför och vad livet handlar om. Men vad skulle han göra med alla berättelser som inte rymdes i tillrättalagda officiella rapporter?

- Man kunde nästan ta på den tysta vreden i de breda folklagren. Jag skrev hemliga reportageliknande rapporter till webbaserade regimkritiska tidningar. När revolutionen bröt ut... som jag hade väntat på ögonblicket. Det var som att svepas med i en enorm våg av olika känslöyttringar, vrede, längtan, lättnad, oro, hopp. Ord skänker inte rättvisa åt den där känslan att varje dag samlas på gator och torg tillsammans med hundratusentals andra och skrika "Frihet".

Ahmad fyllde sin Facebooksida med dagliga personliga berättelser, han hade även börjat skriva för fler regimkritiska nätpublikationer. Revolutionsandan och övertygelsen att diktaturen skulle störtas hade ersatt rädslan; för första gången signerade han artiklarna med sitt riktiga namn.

Han var dock inte naiv; alla som demonstrerade öppet var nu fiender till regimen och riskerade att närsomhelst hamna i fängelse, torteras, mördas eller bara "försvinna". Trots alla vägspärrar och militärkontroller arresterades han inte en enda gång.

- I en våldsam, oförutsägbar miljö, förklarar Ahmad, måste man vara förslagen och fräck för att inte åka fast. I vissa lägen spelade jag rollen som hängiven Bashar Al Asad-sympatisör som skulle kunna dö för "den store ledaren". Eftersom alewiter styr Syrien spelade också sättet min flickvän klädde sig en viktig roll – shorts, kjolar, byxor, toppar och t-shirts istället för sjal och heltäckande klädsel. Och hon körde alltid bilen. Den allmänna uppfattningen i Syrien var och är att sunnimuslimer klär sig mer traditionellt och det är alltid mannen som kör. Andra gånger mutade jag säkerhetspoliserna för att få skjuts fram och tillbaka till jobbet eller till andra platser.

I januari 2015 bestämde han sig för att fly Syrien. ID-kontrollerna hade intensifierats, den syriska säkerhetstjänsten blev mer samlad och använde mer avancerad teknisk övervakning. Efter flera års krig hade den redan ökända säkerhetspolisen blivit mer kompromisslös, människovärdet hade devalverats, vansinnet accelererade. Vem som helst kunde åka fast när som helst.

- Jag hade levt som en råtta i flera år. Eller... jag levde inte, bara överlevde. Jag mutade en tjänsteman med en anseelig summa för att han skulle låta min offentliga profil ligga vilande i två månader så jag skulle kunna planera och hinna ut ur Syrien.

Varje konstnär som öppet uttrycker kritiska åsikter om samhället och regimen i diktaturer som Syrien ställs alltid inför ett dilemma. Var går gränsen för konstnärens kritiska verksamhet eftersom ens handlingar påverkar människor i den direkta omgivningen?

Ahmad suckar ljudligt och sippar på sitt kaffe när jag frågar om konstnärens rätt att uttrycka sig är större än säkerheten för människor man älskar? För första gången tänker han efter ett tag innan han svarar:

- Min familj ifrågasatte vad jag sysslade med. Pappa hade hunnit dö i cancer, men mamma och mina äldre bröder blev vansinniga när jag en gång hamnade i teverutan. Jag stod bakom en känd skådespelare som höll ett flammande tal under en enorm protestdemonstration. "Vill du dra oss i fördärvet?" skrek de. Visst kände jag skuld men deras protester hindrade mig inte. Vad mer ska jag säga...?

Ahmad betraktar mig som om han förväntar ett svar.

Tvekade du aldrig?

- Revolten handlade inte bara om mig och min familj utan om själva existensen för den unga- och kommande generationen i Mellanöstern. Därför är saken större än den enskilda människan. Jag var inte bara en kropp utan del i något mycket större. Ett annat viktigt skäl att bedriva själv censur var och är att ett demokratiskt Mellanöstern i förlängningen även innebär frihet och demokrati för Palestina. Låt oss vara uppriktiga: så länge kaos råder i Mellanöstern är det enklare för Israel att komma undan med bosättningspolitiken och hävda sin brutala politik mot- och behandling av palestinier.

Under sina fem år som flykting i Turkiet utvecklade och breddade Ahmad Azzam både tilltalet och språket i sitt konstnärskap. Han skrev manus för tecknade serier och teveprogram i regimkritiska kanaler. Producerade konstnärliga kortfilmer, bland annat filmen "Yellow", som är inspirerad av en väns erfarenheter i ett syriskt fängelse.

- Wael, som min vän heter, var en människospillra när jag träffade honom i Turkiet. Han hade suttit fyra år i fängelse. Hela dagarna satt han i en lägenhet och stirrade på väggarna. Jag försökte uppmuntra honom att gå ut, gå på muséer, kaféer, träffa nya människor, upptäcka Gaziantep, staden vi bodde i nära syriska gränsen. Han öppnade sig för mig, berättade om tortyren, lukten,

hur fångarna sakta förvandlades till en formlös massa. Han återkom ofta till en speciell färg i cellen.

Allt var gult. Ansikten, ögon, huden – alla kroppar. Även väggarna och luften. Cellen låg under jorden, bara strimmor av ljus kom in i rummet från en smal springa i en av väggarna. Utan solljus förtvinar musklerna, skelettet blir skört. Ahmad föreslog att de skulle göra en film av Waels minnen; kanske skulle det vara ett sätt att bearbeta traumat?

- Jag letade skådespelare på gatan och hade två villkor: de skulle vara smala och ha suttit i fängelse.

Han hittade snabbt skådespelare till den ordlösa filmen ”Yellow”. När en ny fånge slängs in i cellen visar kameran tydligt att han har en annan, friskare färg än de redan fängslade. Sakta och i nästan koreograferade rörelser omsluts den nyes kropp av de andra fångarna; som om den ännu friska – om än torterade – kroppen ska bestråla deras gula kroppar med hälsa och frihet.

- Wael regisserade, jag skrev manus. Vi sände filmen till festivaler och har vunnit flera priser för den. Bland annat i Kanada. Wael blev inbjuden dit, vilket slutade med att han idag bor i Toronto. Han uppmuntrade mig att lämna flyktinglivet i Turkiet och sände bland annat en länk till ICORN. Jag fyllde i ansökningsblanketten 2016 – och nu, fyra år senare är jag här. Så fort jag landade i Sverige hände något med kroppen, jag blev lättare och...

Så avbryter han sig mitt i en tanke, vilket han gör under hela samtalet, och säger med ett högljutt skratt att han måste ha någonting sött. Han återvänder med en tallrik baklava och säger att för första gången i livet känner han sig önskad, välkommen till ett samhälle.

- De två år jag ska bo i Göteborg som fristadsstipendiat kommer jag att kunna röra mig fritt, vill jag resa till Malmö eller Stockholm för att hälsa på vänner behöver jag inte ansöka om tillstånd och vänta i två veckor för att få en stämpel i mina papper. Av de fyrtio dagar jag varit här har jag i trettio av dem varken kroppslig eller själslig stress. Inga uniformerade män på gatorna. Inga mardrömmar, jag ser mig inte över axeln hela tiden. Oroar mig inte för vad som väntar runt hörnet i slutet på gatan.

Livet, förklarar Ahmad, har alltid handlat om det som händer nu. Han har aldrig frågat sig vad han ska göra om två eller tre år. Framtid är en lyx för människor i trygga samhällen. Det enda som oroar honom är romanen han skriver på. Han har hunnit halvvägs och är osäker på vilken riktning berättelsen ska ta.

- Tänk om det slutar med ett haveri? Jag vill ändå skriva klart den och börja med manus till en långfilmsidé jag haft länge. Jag är full av berättelser som måste ut.

Kommer du att vilja bli kvar här och ansöka om uppehållstillstånd efter att ditt stipendium gått ut?

- Och göra Göteborg till mitt hem? menar du.

Vad är ett ”hem” – är det främst en fysisk plats eller ett mentalt tillstånd?

- Hem... hem...

Ahmad sjunker tillbaka i stolen och utandas en ljudlig suck. Som själv tillhörande ett statslöst folk kan jag bara ana vad som rör sig i hans inre där han ser förbi mig med ett melankoliskt ansiktsuttryck. Medan han sitter tyst tittar jag ner i mina papper där jag antecknat passager från hans essä "Biografin som aldrig börjar". Är det farmodern han ser nu, hon som efter bönen satt kvar på bönemattan med radbandet i handen, vaggade med huvudet och pratade tyst för sig själv? I skenet av oljelampan var det som om hela Palestina strålade från farmoderns ansikte; de vidsträckta planteringarna, druvodlingarna, olivlundarna men också massakrerna hon blev vittne till i byn utanför Akka, fördrivningen, flykten till Syrien. Intill sina sista dagar i landsflykt lämnade Ahmads farmor varje morgon sitt hus medan han och de övriga i familjen tillbringade dagen med att leta efter henne.

"När vi hittade henne på kvällen och frågade varför hon varit borta så länge svarade hon trött och förtvivlat samtidigt som hon grät som det barn hon en gång varit: 'Jag var på väg tillbaka till Palestina... men jag kom bort.'"

- Jag har starka känslor för Akka, säger Ahmad lågmält. Den palestinska staden som jag aldrig besökt men som min familj härstammar ifrån. Jag föddes med berättelser därifrån. Kanske bottnar mina känslor i den smärta eller längtan eller i de drömmar om återvändande som flyktingen är sammanlänkad med. Ibland tänker jag att just Akka är mitt enda och riktiga hem. En annan bok jag skrivit på och som jag verkligen vill skriva klart baseras på berättelser från just Akka, det är som om jag bott där eftersom jag förnimmer dofterna, kan namnge de olika växterna, kan gatorna och parkerna, ser vyerna, vet var moskéerna och kyrkorna ligger och i vilka delar av staden den och den händelsen ägt rum.

Kanske är ett hem, funderar Ahmad vidare, där han bor för tillfället. För inte länge sedan besökte han en vän som bor utanför Göteborg, när han två dagar senare klev in i lägenheten sa han till sig själv: "Ahmad, nu är du hemma igen."

- Jag måste ändå tillägga att rent konstnärligt är exilen, att vara flykting, främling, en källa att ösa ur. Du får en annan blick och vänjer dig vid att identiteten är en oupphörlig växelverkan mellan människan och omgivningen. Du konfronteras med andra berättelser, konventioner, sociala koder, andra sätt att umgås och varje samhälle har sina myter, legender och historiska sanningar. Jag kanske låter paradoxal, men... Jag är bekväm med att vara flykting så länge jag slipper vara rädd – och får möjligheten att skapa.

Intervju Ahmad Azzam

Författare: Mustafa Can

Foto: Anders Hansson

Vill du använda text eller bild ur denna rapport citerar du:

Texten om Ahmad Azzam av Mustafa Can och foto av Anders Hansson är framtagen med syfte att ingå i utställningen Fristad – ett svar på förföljelse och förtryck, producerad av Västra Götalandsregionen. Fristad Göteborg samordnas av Göteborgs Stads kulturförvaltning.

Göteborgs Stads kulturförvaltning

Norra Hamngatan 8, 411 14 Göteborg

Telefon, växel: 031-365 00 00

E-post: kultur@kultur.goteborg.se

goteborg.se/kultur